

*Р. О. Мадяр,
к. е. н., доцент кафедри світового господарства та економічної теорії,
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА: ПЕРЕДУМОВИ ТА СУПЕРЕЧЛИВІ НАСЛІДКИ

R. Madyar,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of World Economy and Economic Theory, SHEE "Uzhhorod National University"

GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY: BACKGROUND AND CONSEQUENT EFFECT

У статті поряд із науковим дослідженням об'єктивних передумов і позитивних наслідків глобалізації, неупереджено наголошується на суперечливих результатах перебігу глобалізаційних процесів.

Аналізуються процеси глобальної стратифікації, яка проявляється в швидкому розростанні "провалля" між високорозвиненими країнами і країнами слаборозвиненими.

Глобалізація розглядається як багаторівнева, ієрархічна системи та у взаємозв'язку з регіоналізацією світового господарства, яка виступає своєрідним проявом і формою реалізації глобалізації, загострюючи суперечності глобального розвитку.

In this article the contradictory results of current globalization processes are impartially emphasized along with the scientific research of the objective preconditions and positive effects of this globalization.

The processes of global stratification characterized by rapid growth of "gap" between the highly developed countries and underdeveloped ones are analyzed.

Globalization is seen as a multi-level, hierarchical system related to the regionalization of the world economy which has become a kind and a form of the globalization exacerbating the contradictions of global development.

Ключові слова: глобалізація, регіональна інтеграція, світова економіка, цивілізаційний розвиток.

Key words: globalization, regional integration, the global economy, world economy, the development of civilization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розгортання процесів глобалізації є однією з основних ознак сучасного розвитку світового господарства, які справляють суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями і визначають тенденції розвитку національних економік. В умовах глобалізації світового економічного простору розвиток науки та сучасних технологій, інформатизації суспільства поступово перетворюється у вирішальні чинники економічного зростання.

ОСТАННІ ПУБЛІКАЦІЇ І ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Глобалізаційні процеси досліджуються в наукових працях багатьох відомих українських (В. Геєць, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, та ін.) та зарубіжних вчених (Л. Клайн, В. Коллонтай, Дж. Стігліц, С. Хантінгтон та ін.). Останнім часом вчені (А. Апокін, Е. Русталов) намагаються пояснити не-

стабільність світового господарства і суперечливий вплив глобальних процесів на національні економіки, включаючи і українську.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою цієї публікації є дослідження передумов та суперечливих наслідків глобалізаційних процесів та виявлення взаємозв'язку з регіоналізацією світового господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з традиційними положеннями, глобалізація (від англ. "globe" — земна куля) — складний, багатогранний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем. Академік НАН України В. Геєць зазначає, що глобалізація в сучасному трактуванні часто подається як всепроникнення у світовому вимірі інформаційних, фінансових, культурних, ділових (виробничих, торговельних) процесів, що

змінюють як соціоекономічне, так і соціокультурне життя більшості країн світу на основі декларації політики визнання суверенітету народів і їх країн, невтручання у внутрішнє життя і визнання за кожним права на самовизначення і розвиток згідно з ідеологією про демократизацію суспільного життя на основі поваги прав і свобод кожного як на мікро-, так і макроекономічному рівнях. У відповідності до такого підходу мало б формуватися універсальне ядро розвитку світової цивілізації (інколи про це і пишуть, і говорять), що вестиме до стабілізації, а значить прогнозованості, перш за все, світогосподарських процесів, а за ним і соціальних процесів. Таким чином, мали б врівноважуватися глобальні інтереси, а значить народжуватися глобальна стабільність та її передбачуваність, в якій, начебто, всі зацікавлені. Насправді ж, пише В. Геєць, замість політики пошуку врівноваження інтересів в дійсності існує (має місце) ідеологія гегемонії, яка підтримується країнами або країною, що претендують (претендує) на роль такого гегемона (гегемонів) у відповідності до інтересів, що породжуються і підтримуються ідеологією корпоративізму через крупні наддержавні, по відношенню до порівняно слабо розвинених країн та їх підприємств [1, с. 1—3].

Саме такі та деякі інші суперечливі реалії роблять проблематичним дати єдине, однозначне сформульоване визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього вкрай складного явища, що має планетарні масштаби.

Традиційно під глобалізацією світового господарства розуміють процес посилення взаємозв'язку національних економік країн світу, що знаходить своє вираження в утворенні світового ринку товарів і послуг, фінансів, становленні глобального інформаційного простору, перетворенні знання в основний елемент суспільного багатства, виході бізнесу за національні кордони через формування ТНК, впровадженні і домінуванні в повсякденній практиці міжнародних відносин і внутрішньополітичного життя народів принципів нових і універсальних ліберально-демократичних цінностей тощо. На думку відомого українського економіста-міжнародника А.С. Філіпенка, глобалізація є продуктом епохи постмодерну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку.

Втім, поряд із науковими дослідженнями об'єктивних передумов і позитивних наслідків глобалізації, майже відразу ж у глобалістиці склався критичний напрям, представники якого неупереджено аналізували перебіг глобалізаційного процесу та його суперечливі результати. Російський вчений В.М. Коллонтай досить детально проаналізував і узагальнив еволюцію західних критичних концепцій глобалізації. Він вказує, що більшість критиків піддають сумніву теорію і практику неоліберальної глобалізації, під якою розуміється специфічний варіант інтернаціоналізації господарського, політичного і культурного життя людства, який орієнтований на форсовану економічну інтеграцію в глобальних масштабах з максимальним використанням науково-технічних досягнень і вільних ринкових механізмів та ігноруванням традиційних національних утворень, багатьох соціальних, культурно-цивілізаційних і природно-екологічних імперативів [2, с. 24].

"Наукова критика неоліберальної глобалізації, — зазначає В.М. Коллонтай, — постійно перегукується з ростом на Заході громадських рухів, які протестують проти різних аспектів життя, яке глобалізується — загострення соціальних проблем, посилення іноземної конкуренції, відсутність уваги до проблем країн, що розвиваються, деградації навколишнього середовища. Однак багато їх пропозицій... і програми, які ігнорували реальні проблеми переходу до бажаного альтернативного суспільства, часто були не менш екстремістськими, ніж у більшості неолібералів. У той же час їх заклики посилити роль місцевого самоврядування, зміцнювати локальні бази виробництва, безумовно, заслу-

говували серйозної уваги..." [2, с. 28]. Таким чином, і в антиглобалістиці є раціональні моменти, що враховують необхідність взаємозв'язку процесів інтеграції на загальнопланетарному та регіональному і локальному рівнях.

Найбільш обґрунтовану критику неоліберальної концепції глобалізації із предметними застереженнями щодо небезпечності сліпого копіювання цієї моделі в Україні тривало здійснює академік НАН України Ю.М. Пахомов. Так, він вказує, що людство зіштовхнулося з новим глобальним викликом — із спробою нав'язування Заходом універсальної моделі "для всіх", яка насправді є пасткою, що допомагає "золотому мільярду" наживатися на безперервному відтворенні і посиленні нееквівалентного обміну з іншим, як правило, слаборозвинутим світом [3, с. 392].

Досліджуючи процеси глобальної стратифікації, яка проявляється в швидкому розростанні "провалля" між високорозвиненими країнами і країнами слаборозвиненими, академік Ю.М. Пахомов сформулював і структурував т.зв. феномен "глобальної сепарації", в рамках якого відбувається прискорення розриву світів за рахунок взаємного накладання механізмів, які диференціюють і стратифікують світове співтовариство. Він вказує, що глобалізація додала до обескровлення третього світу багато нових механізмів і сил, серед яких виділяє наступні:

- націлені на вилучення багатства глобально діючі втончені фінансові інструменти, які односторонньо обслуговують переважно західний капітал;

- тотально-монополічне володіння світовим авангардом — високими технологіями, які забезпечують отримання надміру великої додаткової вартості;

- діяльність міжнародних економічних організацій, особливо МВФ і СОТ, які практично відверто відстоюють і обслуговують інтереси Заходу, особливо за рахунок провокованої Заходом непідготовленої зовнішньоекономічної відкритості;

- викачування коштів транснаціональними корпораціями, які базуються, як правило, в країнах золотого мільярду і мають здатність руйнувати будь-які перепони, в т. ч. підім'яти уряди на шляху до безеквівалентного присвоєння прибутку;

- практика "викачування мізків" із слабких країн, яка набирає сили, позбавляючи третій світ важливого в умовах глобалізації інтелектуального капіталу;

- полегшення втечі капіталу із неблагополучних країн в держави золотого мільярду;

- асиметричне застосування країнами світового авангарду субсидій та інших пільг, які посилюють експансіоністський потенціал експорту і підточують імпорт, що надходить із країн, що розвиваються.

На основі зазначеного Ю.М. Пахомов робить висновок, що механізми сепарації вартісних потоків, які обслуговують нееквівалентність в обміні двох світів, набирають в умовах глобалізації не лише кількісних, але і структурних, а значить, якісних характеристик.

Втім як українські, так і зарубіжні критики не заперечують об'єктивного характеру глобалізації.

Причинами формування глобалізаційних процесів є:

- процес інтернаціоналізації, який призводить до поглиблення співробітництва між країнами та посилення їх взаємозалежності;

- науково-технічний прогрес: поява інформаційних технологій, які корінним чином змінюють всю систему соціально-економічних відносин, переносять на якісно новий технічний рівень організаційно-економічні відносини, транспортні та комунікаційні зв'язки (зниження витрат на трансакції);

- загострення проблем, що є загальними для всіх людей і країн світу та є важливими з точки зору збереження та розвитку людської цивілізації.

Основні ознаки процесу глобалізації наступні:

- взаємозалежність національних економік та їхнє взаємопроникнення, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами;
- фінансова глобалізація — зростаюча фінансова єдність та взаємозалежність фінансово-економічних систем країн світу;
- послаблення можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики;
- розширення масштабів обміну та інтенсифікація процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів;
- створення інституцій міждержавного, міжнародного регулювання глобальних проблем;
- тяжіння світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування.

Важливим елементом аналізу процесу глобалізації є її розгляд як багаторівневої, ієрархічної системи. Глобалізація набуває різного значення залежно від того, чи йдеться про окрему компанію, галузь, країну, чи про світове господарство. Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах і пропорціях розподілила свої активи у різних країнах, а також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що їй належать.

На рівні галузі глобалізація визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більше глобалізована галузь промисловості, тим більше переваг отримує компанія від внесеної технології, виробничого процесу, фабричної марки. Глобалізовані галузі промисловості мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують між собою стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї.

Глобалізація на світовому рівні визначається економічними взаємозв'язками між країнами, які зростають та відбиваються на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, серцевиною якого є сформовані інтернаціоналізовані відтворювальні цикли — ядра, які виступають своєрідним локомотивом світового господарства. В межах цих циклів формується світовий дохід, перерозподіл якого є головним стратегічним орієнтиром і основою зовнішньоекономічної політики будь-якої держави.

У сучасному світі глобалізація справляє домінуючий вплив на розвиток будь-якої держави. З одного боку, через розповсюдження інновацій у сфері технологій і менеджменту, активний обмін товарами, послугами, інвестиціями, вона сприяє підвищенню ефективності функціонування національних економік, а з іншого — посилює нерівномірність, асинхронність та диспропорційність розвитку.

На одному полюсі сучасної світової економіки концентруються країни — глобальні лідери з домінуванням США. На основі вдалої багаторічної експансії у всіх сегментах світового ринку накопиченого у безпрецедентних масштабах капіталу ключовими детермінантами їх успіху стають інтелектуалізація, соціалізація, екологізація, деіндустріалізація економіки, пріоритетність знань та інформації, розвиток "людського капіталу".

На іншому полюсі світової економіки — більшість країн, для котрих економічна глобалізація проявляється як якісно нові умови розвитку, на які практично неможливо впливати,

але обов'язково треба враховувати. Особливо важливо враховувати масштаби і динаміку процесу становлення системи глобального управління ресурсами планети і перерозподілом світового доходу, який не є еквівалентним.

Глобалізація тісно пов'язана з регіоналізацією світового господарства. Регіоналізація виступає своєрідним протиріччям і формою реалізації глобалізації, застосуючи суперечності глобального розвитку. Зняття бар'єрів у рухові товарів, послуг, капіталів, робочої сили в межах інтеграційних об'єднань виступає каталізатором зростання міжнародного співробітництва у глобальному масштабі. Найбільш інтенсивна господарська взаємодія спостерігається в межах таких потужних інтеграційних угруповань, як ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН, МЕРКОСУР. Так, на долю НАФТА, ЄС і АТЕС приходить приблизно 80% світового ВВП, 82% всіх державних бюджетів країн світу і 85% експорту. Але позитивний ефект від впровадження подібної лібералізації обмежується спільними кордонами регіонального інтеграційного об'єднання та супроводжується введенням обмежувальних заходів у відносинах з країнами, які не є членами даного регіонального інтеграційного угруповання. Регіональна інтеграція розвивається на сучасному етапі більш динамічно, ніж процеси глобальної інтеграції. Втім академік Ю.М. Пахомов розглядає регіоналізацію, зокрема як реакцію на глобалізацію.

Глобалізація нерідко ототожнюється з американізацією, що пов'язано із зростанням впливу США в міжнародному житті в XX і XXI століттях. Посилення впливу США проявляється в просуванні так званого "західного способу життя" на всі країни світу. Провідна роль США в процесі глобалізації визначається передусім їх потужним економічним потенціалом. Протягом останніх десятиліть США є лідером у світовій валютній системі, в продуктивності праці і ефективності економіки. США мають найпотужніший у світі науковий потенціал, який реалізується у виробничстві і бізнесових проектах. На США припадає майже 45 відсотків світових витрат на наукові розробки. США посідають ключові позиції в міжнародних фінансово-економічних та торговельних організаціях: МВФ, СОТ, Світовому банку, МБРР та інших структурах. Після Другої світової війни за обсягом валового внутрішнього продукту (ВВП) США стабільно посідають перше або друге місце у світі. (Для порівняння: за даними МВФ, у 2010 році перші три місця у світі за обсягом ВВП (номінал) зайняли: країни Європейського Союзу — 16,1 трлн дол., США — 14,6 трлн дол., Китай — 5,7 трлн дол. Далі: 10-те місце посіла Російська Федерація — 1,4 трлн дол., 17-те місце — Туреччина — 729 млрд дол., 22-ге місце — Польща — 438,8 млрд дол. і 52-ге місце Україна — 136,5 млрд дол.) [4].

Протягом останніх років все більш впевнено пробиває дорогу тенденція формування багатополюсної системи економічного домінування у світі на зміну однополюсної, виразником якої були США. Формується модель світового економічного порядку за якої центрами впливу у світі поряд із США стають Китай та Індія.

Уже до 2016 року за обсягами виробництва ВВП Китай випередить США і країни Єврозони. Станом на 2030 рік за прогнозами Price water housecoopers Китай вироблятиме понад 30,6 трл. доларів США ВВП за паритетом купівельної спроможності, США — 23,4, Індія — 13,7 трл. дол. США. За прогнозом у 2050 році Бразилія стане четвертою економікою світу після Китаю, США та Індії. Японія посідатиме п'яте місце, Росія — шосте. На сьоме та восьме місця піднімуться, відповідно, Мексика та Індонезія. Центр економічної могутності фактично зміститься у Азію і буде перенесений із розвинутих країн до країн, що розвиваються [5].

Змінюється роль і ступінь впливу на розвиток світової економіки міжнародних організацій та об'єднань держав.

Зменшується роль та вплив на розвиток світової економіки МВФ, Світового банку та інших міжнародних організацій ветеранів. У перспективі послаблення ролі як світового гравця Європейського Союзу. Одночасно різко зростає вплив транснаціональних корпорацій та таких міждержавних неформальних об'єднань як G8 та G20.

G8 або Велика вісімка виникла у 1975 році як Велика сімка. З 1996 року до її складу увійшла Росія. До складу групи входять Великобританія, Німеччина, Італія, Канада, Росія, США, Франція, Японія. До участі у засіданнях групи запрошують ЄС, а також Китай та Індія.

У рамках G8 узгоджуються підходи до вирішення важливих міжнародних проблем, а також фіксуються наміри країн. У G8 країни головують по черзі.

Країни члени G8 виробляють близько 46 процентів світового обсягу виробництва валового внутрішнього продукту.

У 1999 році на засновницькій конференції у Берліні було створене ще одне, більш масштабне міждержавне об'єднання — Велика індустріальна двадцятка (G20). На зустрічах G20 беруть участь МВФ і Світовий банк.

До складу G20 входять Австралія, Аргентина, Бразилія, Великобританія, Німеччина, ЄС, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, США, Турція, Франція, ПАР, Республіка Корея. З 2013 року у G20 головує Росія.

G20 була створена у зв'язку із фінансовими кризами, що мали місце у світовій економіці наприкінці 90-х років ХХ століття. Створення групи свідчило про усвідомлення факту неадекватного представлення у світових процесах та обговореннях країн, які розвиваються, їх недостатньої участі у прийнятті рішень стосовно глобального розвитку. Глобальна фінансова криза та інші чинники розвитку світового господарства на сучасному етапі мають суттєвий негативний вплив на Україну, її економіку та фінанси. Ці чинники поєдналися із негативними внутрішніми факторами розвитку України. Зокрема це фактори гальмування модернізації України. Поглибилася її технологічна відсталість. Згоралося виробництво готової продукції з високою часткою доданої вартості. За період понад двадцять років частка продукції переробної промисловості і агропромислового комплексу в країні скоротилася більше ніж у двічі, а машинобудування — в чотири рази. Відбулося закріплення сировинної спеціалізації економіки України. В п'ять разів скоротилася частка технологічних та високотехнологічних сфер виробництва у загальних капіталовкладеннях у промисловість. Країна почала спеціалізуватися на експорті металопродукції та сировини. Вказані та інші чинники зробили економіку України надзвичайно вразливою до будь яких змін на зовнішніх ринках, не кажучи вже про кризи. Стан та рівень виробництва в Україні перебуває під впливом кон'юнктури зовнішніх ринків. Економіка України коливається у залежності від коливань цих ринків. Навіть за підсумками 2012 року рівень виробництва ВВП в країні склав лише 69,3 процента у порівнянні із показником цього виробництва у 1990 році [6].

ВИСНОВКИ

Перед Україною як частиною глобалізованого світу постає майже увесь спектр зазначених глобальних проблем. І не тільки Україна, а навіть найпотужніші країни світу не в змозі самотужки їх розв'язати. Тому для подолання цих проблем і ризиків людство об'єднує свої зусилля і ресурси. При цьому глобалізація несе для України як позитиви, так і певні негативи. До позитивів можна віднести поширення швидкими темпами інформаційних технологій, більші можливості пошуку партнерів в усьому світі, а не лише серед найближчих сусідів, вільне пересування українських громадян у світі, можливості отримання освіти і роботи за кордоном. Серед негативів, які приносить Україні глобалізація, це — поси-

лення економічної, політичної і культурної залежності від наддержав, поступова втрата національно-культурної ідентичності і самобутності і навіть національного суверенітету за рахунок добровільного делегування деяких державних функцій таким міжнародним об'єднанням, як ООН, ЄС, ОБСЄ, СНД.

Література:

1. Геєць В.М. Майбутнє України між ЄС та ЄП. — К.: ІЕП НАН України, 2005.
2. Коллонтай В.М. Эволюция западных концепций глобализации (Статья первая) // Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 1. — С. 24—30.
3. Пахомов Ю.Н. Цивилизационные модели современности и их исторические корни. — К.: Наукова думка, 2002.
4. Національний інститут стратегічних досліджень. Волович О.О., "Глобалізація: переваги і загрози для нашої країни" [Електронний ресурс]. — режим доступу: <http://izvestiya.odessa.ua/index.php?go=Newspaper&in=view&id=23646>
5. Центр гуманітарних технологій і розвитку людини. Прогноз Price water Housecoopers: экономическое развитие ведущих стран мира в период до 2050 года [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2013/01/16/5283>
6. Кравченко В.І. Глобальні процеси і тенденції розвитку економіки та фінансів України. // Ефективна економіка. — 2013. — №3 [Електронний ресурс]. — режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1850>
7. Апокин А.Н. Мировая экономика в долгосрочной перспективе: цели и задачи субъектов. // Вопросы экономики. — 2012. — № 6. — С. 89—109.
8. Русталов Э.О. Финансовые кризисы: источники, проявления, последствия. // Вопросы экономики. — 2012. — № 4. — С. 46—66.

References:

1. Heyets, V.M. (2005), *Maybutne Ukrainy mizh JES ta JEEP* ["The Future of Ukraine between EU and SES"], ІЕП НАН України, Kyiv, Ukraine.
 2. Kollontai, V.M. (2002), "The Evolution of Western Concepts of Globalization" (Article I) // *Mirovaya ekonomika I mezhdunarodnye otnosheniya*, vol. 1. pp. 24—30.
 3. Pakhomov, U.N. (2002), *Tzivilizatsionnyye modeli sovremennosti I ikh istoricheskiye korni* [Civilizational Models of Modern Age and their Historic Roots], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
 4. National Institute for Strategic Studies (2013), Volovich O.O., "Globalization: Benefits and Threats to our Country", available at <http://izvestiya.odessa.ua/index.php?go=Newspaper&in=view&id=23646> (Accessed 14 Dec. 2013).
 5. Human technologies for human development (2013), "Forecast PricewaterhouseCoopers: Economics Development of the Leading Countries of the World up to 2050", available at: <http://gtmarket.ru/news/2013/01/16/5283> (Accessed 16 Dec. 2013).
 6. Kravchenko, V.I. (2013), "The Global Processes and Trends of Ukraine's Economics and Finance" // *Efektivna ekonomiky*, [Online], vol.3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1850> (Accessed 18 Dec. 2013).
 7. Apokyn A.N. (2012), "Global Economy in Long-term Perspective: Objectives and Goals" // *Voprosy ekonomiky*, vol. 6. pp. 89—109.
 8. Rustalov E.O. (2012), "Financial Crisis: Sources, Manifestations, Consequences" // *Voprosy ekonomiky*, vol. 4. pp. 46—66.
- Стаття надійшла до редакції 19.12.2013 р.*